

УДК 373(091)

ЛЮДМИЛА ШТЕФАН

Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ШКОЛАХ УКРАЇНИ

У статті аналізуються мета, завдання, напрями, функції, принципи, форми й методи організації соціально-педагогічної діяльності у школах на сучасному етапі розвитку українського суспільства; дається визначення шкільної соціально-педагогічної служби; характеризуються її структурні підрозділи. З'ясовано, що соціально-педагогічна служба створюється з метою забезпечення ранньої допомоги й втручання в життя дітей та їхніх сімей, коли соціальні або сімейні обставини призводять до конфлікту дитини з освітою, соціумом та власним здоров'ям.

***Ключові слова:** соціальний педагог, діяльність, школа, організація, специфіка, зміст, функції, напрями*

Постановка проблеми. Спрямованість української держави на демократизацію та гуманізацію суспільства, звернення до прав і свобод громадян зумовили необхідність зміни діяльності й реформування всіх суспільних структур, у тому числі й освітньої галузі.

Головним принципом реформування сучасної школи є принцип гуманізації освіти, який передбачає, насамперед, першочергову увагу до розвитку всіх суб'єктів навчально-виховного процесу – як учителя, так і учня, на основі сучасної культури й широких знань, високого трудового та соціально-педагогічного професіоналізму. Однак процеси гуманізації суспільства на перший план висувують питання місця дитини в цьому освітньому просторі, а також її соціалізації в суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із проблеми Проблему організації соціально-педагогічної діяльності з дітьми та молоддю широко вивчали й продовжують вивчати фахівці в різних галузях: педагогіки (С. Білецька, С. Бикасова, О. Колесникова, І. Трубавіна, Л. Штефан), соціальної та корекційної педагогіки (О. Безпалько, А. Капська, Г. Лактіонова, Л. Міщик, Е. Мастюкова, Л. Нікітін, М. Шакурова), психології (А. Асмолов, Ю. Гільбух, І. Дубровіна, Д. Ісаєв, А. Лурія, В. Столін, В. Шпалінський та ін.).

Мета статті полягає в аналізі специфіки й змісту соціально-педагогічної діяльності в школах на сучасному етапі розвитку українського суспільства.

Виклад основного матеріалу. Вивчення й узагальнення науково-педагогічних джерел свідчить про те, що необхідно умовою реалізації особистісно-орієнтованого освітнього простору є наявність і школі служби, що здатна виконувати соціально-педагогічний і психологічний супровід учня в навчально-виховному процесі. Із цією метою створюються різноманітні внутрішньошкільні групи й об'єднання – психологічні, педологічні, методичні, соціально-педагогічні та інші, які активно взаємодіють одна з одною та намагаються розв'язувати відповідні завдання в межах конкретного закладу, спираючись на викладене в нормативних документах системи освіти й системи соціальної роботи в Україні [5].

З метою підвищення ефективності соціально-педагогічної діяльності та для забезпечення оптимального супроводу освітнього процесу в сучасних школах почали формуватися соціально-педагогічні служби, до складу яких, окрім соціального педагога як керівника підрозділу та практичного психолога, входять й інші спеціалісти загальноосвітнього закладу, які займаються організацією соціально-педагогічної діяльності: заступник директора з виховної роботи, класні керівники, учителі-предметники, представники піклувальної ради школи, учитель-куратор дитячого та юнацького самоврядування, керівники гуртків і секцій при навчальному закладі, громадський інспектор з охорони прав дитини, педагог-організатор.

Соціально-педагогічна служба створюється з метою забезпечення ранньої допомоги та втручання в життя дітей і їхніх сімей, коли соціальні або сімейні обставини призводять до конфлікту дитини з освітою, соціумом та власним здоров'ям.

Діяльність соціально-педагогічної служби школи спрямована на організацію активної співпраці шкільної адміністрації, учнів, педагогів і батьків між собою, а також інших соціальних структур для надання реальної, кваліфікованої і своєчасної допомоги дітям і вчителям щодо захисту їхніх прав і попередження їх порушень [1].

Шкільна соціально-педагогічна служба, як зазначають фахівці, – самостійне багатопрофільне утворення, яке складається з відповідних частин, що працюють з відповідною метою. До таких частин належать діяльнісні компоненти (цільовий, діагностичний, орієнтаційний, змістовий, операційний, оцінювальний), які містять відповідну кількість взаємопов'язаних і взаємозумовлених структурних елементів, утворюючи між собою функціонуючий організм, який має свою логіку організації та його направленість [3, с.54].

На основі вивчення нормативних документів (Закон України «Про освіту», Положення про психологічну службу системи освіти України), науково-педагогічних джерел (А. Асмолов, С. Бикасова, А. Капська, О. Колесникова, Л. Мардахаєв, В. Шпалінський та ін.) С. Бикасовою соціально-педагогічну службу загальноосвітньої школи визначаємо як окремий підрозділ у структурі школи, що об'єднує з метою забезпечення успішної соціалізації учнів посади соціального педагога як керівника служби, практичного психолога, заступника директора з виховної роботи, класних керівників, представників піклувальної ради школи, учителя-куратора учнівського самоврядування, керівників гуртків і секцій при навчальному закладі, громадського інспектора з охорони прав дитини, педагога-організатора.

Мету організації соціально-педагогічної діяльності у школі фахівці визначають як:

ефективний захист дитинства й соціально відповідальне введення підростаючої людини в соціальний інститут суспільства (А. Асмолов, В. Шпалінський та ін.);

забезпечення доступної та своєчасної кваліфікованої соціально-психологічної допомоги дітям, батькам і педагогічному колективу (О. Безпалько);

орієнтація на особистість, індивідуальність, розкриття сутнісних сил дитини, надання їй комплексної соціально-психологічно-педагогічної допомоги у розв'язанні особистісних проблем, в усвідомленні себе суб'єктом власного життя (Н. Сейко);

забезпечення в умовах закладу розв'язання проблем соціалізації дитини, її соціальних, соціально-педагогічних та психологічних проблем у межах її законних прав, на задоволення особистісних інтересів і потреб (О. Колесникова).

Отже, мета шкільної соціально-педагогічної діяльності полягає у здійсненні соціально-психолого-педагогічного вивчення дітей для організації індивідуального підходу до них, надання соціально-психологічної допомоги дітям, батькам, учителям, створення сприятливих умов для реалізації прав дитини, проведення психопрофілактичної роботи і роботи з первинної соціально-психологічної корекції та реабілітації.

На думку О. Безпалько, виходячи з мети організації соціально-педагогічної діяльності в школах, працівники соціально-педагогічної служби можуть надавати такі соціальні послуги:

- педагогічні (консультування батьків та учнів; послуги з організації дозвілля; просвітницькі послуги для батьків щодо формування навичок батьківської компетентності; послуги щодо організації домашнього навчання дітей - інвалідів; соціальний патронаж проблемних сімей; посередництво між школярами та батьками, школярами та педагогами тощо);

- психологічні (консультації з питань подолання психологічних проблем; психотерапевтичні послуги; послуги з психодіагностики та психокорекції; соціально-психологічні тренінги; послуги з профорієнтації тощо);

- соціально-медичні послуги (інформування учнів щодо дотримання ними гігієнічних правил, організації раціонального харчування, попередження хвороб, які передаються статевим шляхом, шляхів передачі ВІЛ, наслідків уживання наркотичних речовин, алкоголю; сприяння у лікуванні дітей, які цього потребують, тощо);

- юридичні послуги (допомога в оформленні відповідних документів для визначення соціального статусу дітей, позбавлених батьківського піклування; послуги щодо отримання відповідних пільг для різних категорій дітей; представлення інтересів дітей у правоохоронних органах, послуги з правової просвіти неповнолітніх тощо).

Взагалі, «головне призначення соціальної психолого-педагогічної служби в школі – загальна гуманізація навчально-виховного процесу при дотриманні принципу педагогічної екології – взаємодія педагогів і батьків із дитиною, яка базується на безоцінному ставленні до дитини незалежно від наявності в неї сильних та слабких сторін, на довірі, любові та емпатії до дитини, повазі до її особистості, прав і свобод» [2, с. 508].

Вивчення й узагальнення науково-педагогічної літератури й положення про психологічну службу системи освіти України дозволяє зробити висновок, що для реалізації цієї мети необхідно вирішити завдання, розраховані передусім на соціального педагога і практичного психолога, а саме:

- організація профілактичної роботи з попередження девіантної поведінки та надання соціально-педагогічної й психологічної підтримки учням, які мають проблеми в навчанні, труднощі в спілкуванні;

- здійснення соціально-педагогічного супроводу дітей, які потребують особливої уваги (сироти, діти, які перебувають у складних умовах проживання, діти-напівсироти, діти з неповних сімей, діти-інваліди, діти, які проживають в сім'ях групи ризику, діти з багатодітних сімей, учні, які стоять на внутрішньошкільному обліку, діти, схильні до правопорушень та ті, що перебувають на обліку);

- розвиток інтересу школярів до самоосвіти, самореалізації, самовиховання, розвитку особистих здібностей;

- виявлення проблем і ціннісних орієнтацій вихованців;
- підвищення правової грамотності учнів, сприяння самостійному вирішенню соціально значущих завдань;
- просвітницька робота з батьками з питань організації виховного впливу;
- допомога педагогічним працівникам із питань організації соціально-педагогічної діяльності, в опануванні й розробці інноваційних програм і технологій, консультування з питань різних аспектів розвитку, навчання й виховання учнів.

Виходячи з окреслених завдань, науковці (О. Безпалько, А. Капська, І. Зубіашвілі, Л. Мельник, М. Шакурова та ін.) визначили такі напрями організації соціально-педагогічної діяльності у школах:

аналітико-діагностичний з метою виявлення соціальних і особистих проблем учня та соціально-педагогічного впливу мікросередовища навчального закладу на вихованців шляхом спостереження, інтерв'ювання, опитування, аналізу документів тощо. Вивчення особистості дитини, особливостей її розвитку, складання соціального паспорта сім'ї вихованця; соціально-педагогічний моніторинг мікрорайону школи з метою його соціальної паспортизації;

консультативний, що передбачає соціально-педагогічну консультацію учнів, які опинилися в кризовій життєвій ситуації, обговорення шляхів вирішення їхніх проблем, професійне самовизначення зазначеної категорії учнів, профорієнтація; консультування батьків, педагогів, класних керівників із питань вирішення соціально-педагогічних проблем дитини, створення групи підтримки;

соціально-правовий, що включає організацію соціально-психологічної та правової консультації школярів, педагогів, батьків; захист прав та інтересів дітей через дотримання положень міжнародних і вітчизняних нормативно-правових документів в умовах сім'ї та школи; виявлення дітей, яких незаконно залучено до роботи під час навчання, і вирішення питання їхньої освіти;

профілактичний, що зводиться до соціально-педагогічної профілактики й корекції відхилень у поведінці учня, спонукання до здорового способу життя колективу і кожного його члена; профілактичної роботи з учнями, які перебувають на обліку в школі або відділі зі справ неповнолітніх;

методичний, який полягає в аналізі власної соціально-педагогічної діяльності з метою підвищення педагогічної майстерності; участі в роботі ради школи та методичних об'єднань класних керівників, вивченні літератури з педагогіки, соціальної педагогіки та психології, проведенні соціально-педагогічних досліджень тощо.

Одним із найважливіших і найбільш складних напрямів професійної діяльності соціального педагога в школі, як зазначають В. Лютий, Л. Оліференко та ін., є опіка або психологічний супровід дітей, які потребують особливої уваги. Таких вихованців об'єднують в одну категорію і називають по-різному: важкі, важковиховувані, педагогічно занедбані, проблемні, діти групи ризику, діти з відхиленнями (девіантною) поведінкою та ін.

Аналіз науково-педагогічних джерел дозволяє виділити основні принципи організації соціально-педагогічної діяльності в школах України, а саме:

- доступність – можливість отримати допомогу має кожен, хто її потребує;
- своєчасність – спрямованість діяльності на своєчасне розв'язання соціальних і психологічних проблем вихованців;
- індивідуалізація – орієнтація на реальні проблеми конкретної особистості з урахуванням її рівня інтелекту, показників здоров'я, соціального стану;
- гуманізм – визнання людини як найвищої цінності;

конфіденційність – суворе дотримання положень етичного кодексу соціального педагога й психолога, повне збереження таємниці й анонімність респондентів;

компетентність – постійне підвищення фахівцями з соціально-педагогічної роботи свого професійного рівня;

науковість;

відповідальність – кожен учасник організації соціально-педагогічної діяльності несе відповідальність за наслідки свого впливу на особистість;

систематичність – етапність, узгодженість, безперервність, зворотній зв'язок, робота з сім'єю в цілому;

мобільність – оперативне реагування на певну ситуацію або проблему;

добровільність.

Ефективність організації соціально-педагогічної діяльності в школі залежить від того, якою мірою вона являє собою цілісний, активний та систематично-діяльнісний організм. Учені виділяють провідні функції, що забезпечують цілісність та ефективність зазначеної роботи. Це:

Організаційно-посередницька функція. Реалізацію зазначеної функції забезпечують педагогічна рада школи, батьки, заступник директора з навчально-виховних питань, який визначає не тільки те, що необхідно вирішувати, а ще і в якій послідовності це слід робити. У той же час до його повноважень належить і функція контролю діяльності та якості вирішення соціально-педагогічних проблем.

Дослідницька й практична функція. Полягає в тому, що соціальний педагог та практичний психолог вивчають, діагностують різні явища шкільного життя, соціальних груп і окремих вихованців.

Аналітична функція. Виконанням цієї функції займається психолого-педагогічний консилиум, до складу якого входять заступник директора з соціальних питань, психолог, соціолог, заступник директора з навчально-виховної роботи, соціальний педагог, спеціально запрошені фахівці. До роботи також можуть залучатися батьківський комітет і педагогічна рада. Саме завдяки аналітичній функції можна проаналізувати ситуацію, затвердити кінцевий діагноз соціально-педагогічної проблеми та з'ясувати її вплив на вирішення навчально-виховних задач.

Консилиум дає можливість здійснити більш ретельний аналіз соціально-педагогічної ситуації, що склалася, та колективно виробити шляхи її кваліфікованого вирішення.

Прикладна функція. До виконання цієї функції залучаються ті, хто може брати участь у вирішенні соціально-педагогічних проблем школярів, шкільних колективів, учителів та батьків. Мова йде передусім про представників шкільної адміністрації: заступник директора з навчальної роботи, заступник директора з навчально-виховної роботи, соціальний педагог, практичний психолог та організатори позашкільної роботи (класні керівники, керівники художньої самодіяльності, керівники інших секцій).

У своїй діяльності соціально-педагогічні працівники застосовують відповідні методи, засоби, прийоми, використання яких залежить від конкретної ситуації. О. Колесникова виділяє такі групи методів:

- Загальнонаукові: аналіз, синтез, дедукція, індукція, спостереження, опитування, моделювання, аналогія, експеримент;
- Педагогічні: формування досвіду поведінки, формування свідомості, стимулювання і корекція поведінки;
- Соціально-педагогічні: позитивний приклад, інформування, перспективи,

перенавчання, переключення, реконструкція характеру, ігри, змагання, аналіз ситуацій, заохочення, ситуація вибору, ситуація успіху, навіювання переконання тощо.

- Методи соціальної роботи: безпосередній вплив, релаксація, підтримування, рефлексія тощо;

- Організаційні: нормування, регламентування та інші [3, с. 69].

Отже, сучасні загальноосвітні заклади мають усе необхідне для ефективної організації соціально-педагогічної діяльності. Однак, на думку Л. Мардахаєва, слід звернути увагу на:

- розробку й уточнення професіограми кожної посадової особи соціально-педагогічної служби школи;

- уточнення функціональних обов'язків посадових осіб служби;

- розробку робочого місця кожної посадової особи соціально-педагогічної служби та забезпечення методичними матеріалами з вирішення різноманітних діагностичних та практичних задач, методичними рекомендаціями з їх використання;

- більш активне залучення до діяльності соціально-педагогічної служби на громадських засадах широкого кола спеціалістів медично-психологічної та соціально-правової сфер району та міста;

- уведення нових посад, що дозволяють на кваліфікованому рівні охопити весь спектр педагогічних та соціально-психологічних проблем школи;

- забезпечення підготовки у вищих навчальних закладах України всіх спеціалістів соціально-педагогічної служби школи відповідно до їхнього професійного призначення [4].

Висновки. Таким чином, на основі аналізу специфіки організації соціально-педагогічної діяльності у школах України встановлено зміст, мету, завдання, напрями, її функції, сформульовано визначення сучасної шкільної соціально-педагогічної служби. З'ясовано, що основними суб'єктами соціально-педагогічного впливу в загальноосвітній школі є соціальний педагог, практичний психолог, заступник директора з виховної роботи, класні керівники, представники піклувальної ради школи, учителі-куратори учнівського самоврядування, керівники гуртків і секцій при навчальному закладі, громадський інспектор з охорони прав дитини, педагог-організатор.

До перспективної тематики подальшого наукового пошуку можна віднести питання порівняльного аналізу організації соціально-педагогічної діяльності в школах на різних етапах розвитку українського суспільства.

Список використаних джерел

1. Безпалько О. В. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи з дітьми та учнівською молоддю в територіальній громаді: Дис. на здобуття наукового ступеня доктора пед. наук: 13.00.05 / Ольга Володимирівна Безпалько. – К., 2006. – 520 с.
2. Зубиашвили И. К. Особенности организации социально-психологической службы в школе // Соціальна служба в Україні: соціально-психологічні засади формування й ефективного функціонування. Матеріали науково-практичної конференції 12 травня 2005 р., м. Черкаси. / Ред. кол.: В. В. Москаленко, Н. І. Кривоконь, Н. М. Дембицька. – К.: Фенікс, 2005. – С. 501-512.
3. Колесникова О. В. Соціальна, соціально-педагогічна і психологічна робота в школі: оглядовий аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду: [науково-методичні матеріали] / О. В. Колесникова / [ред. І. М. Трубавіної]. – Харків : ТОВ «Славена», 2010. – 136 с.
4. Мардахаев Л. В. Введение в социальную педагогику / Л. В. Мардахаев. – М. : МГСУ, 1996.

5. Нормативно-правове забезпечення освіти [у 4-х ч.] – Ч. 3. Інструкції та положення з окремих питань управління. – Х. : «Основа», 2004. – 208 с.

Стаття надійшла до редакції 28.03.2016 р.

ШТЕФАН Л.

Харьковский национальный педагогический университет имени Г.С.Сковороды, Украина

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ШКОЛАХ УКРАИНЫ

В статье анализируются цель, задачи, направления, функции, принципы, формы и методы организации социально-педагогической деятельности в школах на современном этапе развития украинского общества; дается определение школьной социально-педагогической службы; характеризуются ее структурные подразделения. Установлено, что социально-педагогическая служба создается с целью обеспечения ранней помощи и вмешательства в жизнь детей и их семей, когда социальные или семейные обстоятельства приводят к конфликту ребенка с образованием, социумом и собственным здоровьем.

Ключевые слова: социальный педагог, деятельность, школа, организация, специфика, содержание, функции, направления

SHTEFAN L.

H. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine

THE PECULIARITIES OF SOCIAL AND EDUCATIONAL ACTIVITY IN UKRAINIAN SCHOOLS

This article analyzes the purpose, objectives, trends, functions, principles, forms and methods of social and educational activity at schools at the present stage of the Ukrainian society development. The definition of the school social and educational service is offered. Besides, its structural units are characterized. It is proved that the social and educational service is created to provide assistance and the early intervention into the lives of children and their families when social or family circumstances lead to the child's conflict with his education, society and his health.

It is also proved that the main doers of the social and pedagogical influencing at a secondary school are teachers, a sociology teacher, a practical psychologist, head-master's deputy in upbringing work, tutors, the representatives of the school board trustees, teachers overseeing the students' government, leaders of the school clubs, a public health inspector protecting the child's rights, the teacher who is the organizer.

The purpose of the school social and educational activity lies in the implementation of the children's social, psychological and pedagogical study in order to arrange the individual approach to them as well as providing social and psychological support to the children, their parents, the teachers and creating the favorable conditions for the realization of children's rights. The work on psychological problems prevention and the work on the primary social and psychological correction and rehabilitation is also carried out.

It is acknowledged that the main directions of the social and educational activity at schools in Ukraine are: the analytical and diagnostic directions, consultative, social and legal, preventative and the methodological ones.

The main functions of the social educator's activity are the organizational and influential function, the research and practical function, the analytical function and the applied function. The main groups of methods of the social and pedagogical influence include the general methods (the analysis, the synthesis, the deduction, the induction, the observations, the surveys, the modeling, the analogy, the experiment). The pedagogical methods include the cultivation of the behavior experience, the consciousness growth, the behavior incentives and correction. The social and educational methods include a positive example, the information, perspectives, conversion, activity changes, the temper changes, games, competitions, the analysis of the

situations, encouraging, the choice of the situation, the situation of success, the suggestion of beliefs, etc. The social work methods include the direct influencing, the relaxation, the maintenance, the reflection, etc. The organizational methods include the standardization and the regulation, etc.

Keywords: *a social educator, activity, school, organization, peculiarities, contents, functions, directions*